

TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRARSIZLIĞIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Yrd.Doç.Dr.Mevlüt KARABIÇAK*

ÖZET

Günümüzdeki ekonomik sorunların temelindeki neden istikrarsızlıktır. Ekonomik büyüme, istihdam ve fiyat düzeyindeki gelişmeler arasındaki dengesizlikler günümüz istikrarsızlıklarının oluşum biçimleridir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tasarruf yetersizliği bir yandan öz kaynaklarla ekonomik büyüme ve istihdamın artışında negatif bir etken olurken, diğer yandan da büyüme ve istihdamı geliştirmek amacıyla devletin içerisinde bulunduğu iç ve dış borçlanmalar büyük kamu açıklarına neden olmaktadır.

Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde siyasal süreçte ortaya çıkan popülist ekonomi politikaları ekonomik krizi gittikçe ağırlaştırmaktadır. Programlanan istikrar tedbirleri halkın talepleriyle çeliştiği için bir türlü olumlu sonuçlar alınamamaktadır.

Ülkemizdeki kriz süreçlerinin tarihsel gelişimi ve içerisinde yaşadığı dinamikler aynen yukarıdaki gelişmelere uygun düşmektedir.

Ülkemizdeki iç ve dış borç stoklarındaki artış, kamu açıklarının kronik hal alması, buna karşın istikrar tedbirlerinin gereği gibi uygulanmaması içerisinde bulunduğumuz ekonomik krizin sürekliliğine neden olmaktadır.

GİRİŞ

Bu makalede, cumhuriyetimizin kuruluşundan günümüze kadar ortaya çıkan ve gittikçe daha da çok hissedilen ekonomik krizlerin kronolojik bir haritası çizilmeye çalışılmıştır. Konunun bir makale sınırlarını aşan geniş bir boyuta sahip olması nedeniyle, olabildiğince dar çerçevede tutulması kaçınılmaz olmuştur. Türkiye'deki ekonomik krizlerin yapısal, reel, mali, küresel, siyasi ve psikolojik pek çok nedeni olduğu söylenebilir. Ancak bunların ortak paydası finansal yetersizlikler ve sorunlardır. Bu nedenle çalışmamızda daha çok bu boyuta yer verilmiştir.

Makalede, ülkemizdeki ekonomik istikrarsızlığın nedenlerini araştırmadan önce istikrarsızlığın kavramsal olarak ne anlama geldiğini,

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi .

belirtilerinin neler olduğunu, hangi kuramsal çerçevede incelenebileceğini açıklamakta yarar bulunduğu düşünülerek, ilk kısımda bu konular üzerinde durulmuştur.

1. EKONOMİK İSTİKRAR VE İSTİKRARSIZLIK HAKKINDA GENEL BİLGİLER

İstikrar (stability) kavramının kelime anlamı aynı karar ve biçimde devam etme, kararlılık demektir. Ekonomik istikrar, genel ekonomik faaliyetlerde daralma ve aşırı genişleme gibi bir dalgalanmanın görülmemesi durumunu ifade eder.¹ Ekonomik istikrarsızlık ise, bir ekonomide toplam arzla talep, yatırımla tasarruf, ihracatla ithalat, vergiyle kamu harcaması gibi makro büyüklüklerin dengede olmadığı bir durumu yansıtmaktadır.²

İstikrarda iki şey önemlidir. İlki fiyat istikrarı, diğeri ise tam istihdam düzeyidir. Tam istihdam düzeyi dinamik bir özellik göstermektedir. Bu nedenle sürekli hareket halindeki bir ekonomide istikrardan daha çok fiyat istikrarı anlaşılmaktadır.³ İstikrar dış ve iç istikrar şeklinde de ayrıma tabi tutulabilmektedir. İç ekonomik istikrardan fiyatlar değişmeden, üretim ve istihdamın düzenli bir biçimde artması ve gelişmesi anlaşılmaktadır. Dış ekonomik istikrar ise dış ödemeler dengesinin korunabilmesidir.

Bu tanım ve yaklaşımlardan yola çıkarak istikrarı, “ekonomideki gelişmelerin beklenen ve istenen seviyede devam etmesidir” şeklinde de tanımlayabiliriz.

Tarihsel süreç incelendiğinde ekonomik olayların hep aynı düzeyde seyretmediği, her ekonomik gelişme ve refah döneminin, bir ekonomik gerileme ve çöküntüyle birlikte geldiği görülmektedir. Ekonomik faaliyetlerde ortaya çıkan bu tür değişimler ekonomik istikrarsızlığın en açık belirtisidir. Bunlar genelde düzenli karakter taşırlar ve daha çok istihdam hacmi, reel ve parasal gelir gibi büyüklüklerde ortaya çıkarlar.

Klasik yaklaşım, ekonomik dalgalanmalarla ilgili özel bir teori geliştirmeye gerek duymamıştır. Çünkü klasikler ekonomik istikrardan fiyat istikrarını anlamakta, bunun da para arzındaki gelişmelere bağlı olduğunu ifade etmekteydiler.⁴ Onlara göre paranın işlem ve gelir dolanım hızı sabittir. Bu nedenle para arzındaki bir artış otomatik olarak fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır.

¹ Halil SEYİDOĞLU, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Gizem Ya. No. 4, Ankara, 1992, s. 406.

² Kemal A.ÇELEBİ, *Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları*, Manisa, 1993, s. 3.

³ İsmail TÜRK, *Maliye Politikası, Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri*, B. 4, S. Ya. No. 15, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979, s. 68.

⁴ M. Erdal ÜNSAL, *Makro İktisat*, Genişletilmiş B. 3., İmaj Ya., Ankara 2000, s. 12-13.

Neo Klasikler özellikle Marshall ve Pigou, reel ankes kavramını geliştirerek insanların nakit olarak tutmayı arzuladıkları parayı ön plana çıkarmakta ve olaya talep yönüyle de yaklaşmaktadırlar.⁵ Keynes ise formülünü sadece tüketim mallarına uygulayarak olaya yeni bir psikolojik boyut kazandırmıştır.

Ulusal bir ekonomideki ekonomik istikrar pek çok koşulun yanı sıra harcama ve gelir arasındaki oransal ilişkiyle de ilgilidir. Bu ilişki 1936 yılında kısaca Genel Teori adlı eseriyle John Maynard Keynes tarafından ortaya konulmuştur. Keynes'in ekonomik düşüncelerinin gelişmesinde o günkü koşulların önemli bir payı vardır. Bu nedenle de 1930'larda ve 1940'lı yılların başlarında Keynesyen Teori bir depresyon teorisi olduğu düşüncesiyle bazı bilim adamlarınca reddedilmiştir. Ancak Keynesgil analiz metodunun İkinci Dünya savaşı sırasında enflasyon sorununun çözümünde başarıyla uygulanmış olması, bu olumsuz görüşlerin önemli ölçüde değişmesine neden olmuştur. Bu şekilde Keynesgil analiz araçları deflasyonist ve enflasyonist açıta başarıyla kullanılabilmiştir.⁶ Bilindiği gibi Keynes Klasiklerin aksine ekonominin eksik istihdamda da dengeye gelebileceğini, hatta tam istihdamdaki dengenin özel bir durum olduğunu savunmuş ve bir ekonomide ortaya çıkan bunalımların nedenini daha çok talep yetersizliğine bağlamıştır.

Lucas ve Sargent'a göre, denge sözcüğünün anlamı 1930'larda yaşayan bir teorisyenin anlayamayacağı kadar değişmiştir. Ekonomide normalde denge beklenir. Ancak mevcut bir zaman kesitini ele alarak durumun dengesizlik olduğunu öne sürmek anlamsızdır.⁷ Bu nedenle yeni klasikler ve monetaristler olaya daha farklı bir biçimde yaklaşmaktadır. Bunlara göre, istikrarsızlığın temelinde yatan sebep devletin ekonomiye gereksiz müdahalesidir. Friedman beklentileri uyarlamalı (adaptive), Lucas ve Sargent ise rasyonel kabul ederek, devletin istikrar sağlamaya yönelik müdahalelerinin etkin olamayacağını, bu nedenle müdahalelerin en aza indirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁸ Hatta daha da ileri giderek, rasyonel bekleme yaklaşımı çerçevesinde düzenli, kararlı, sistematik bir enflasyon işsizlik değişiminin uzun dönem bir yana, kısa dönemde dahi ortadan kalkmış olduğunu ifade etmişlerdir.⁹

Küreselleşme ve finansal serbestleşme eğilimlerinin egemen olduğu günümüz koşullarında istikrar için her şeyden önce finansal sermayenin güvence altına alınması, bunun içinse fiyat istikrarının yanı sıra döviz kurunda kayıplara yol açacak değişmelerin olmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle Keynesyen politikaların uygulanması

⁵ İlker PARASIZ, **Modern Para Teorisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, Ekim 1998, s. 82

⁶ Osman Z. ORHAN, **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 23.

⁷ Vural SAVAŞ, **Keynesyen İktisat Yıkılırken**, B. 2., Beta A.Ş. Ya. No. 87/9, Ekim 1986, İstanbul, s. 210.

⁸ A. Kemal ÇELEBİ, s. 5.

⁹ Nevzat GÜRAN, **Makro Ekonomik Analiz**, B. 2., İzmir, 1999, s. 259.

neredeys e imkansız gözükme ktedir. Çünkü hükümetler işsizliği azaltmak için dün olduğu gibi para arzını genişleterek faiz hadlerini düşürüp,bütçe açıkları yoluyla yatırımları finanse etmeye çalışsalar, finansal piyasalar rasyonel beklenti nedeniyle kendilerini koruyucu önlemlere derhal başvuracaklar ve uygulanan politikaları etkisizleştirerek hükümetleri cezalandıracaklardır.¹⁰ Sonuçta global sermaye ve bazı spekül atif oluşumlar daha yüksek getiri için harekete geçecekler, paranın dış değeri alt üst olacak, borsa dibe vuracak, sermayenin kaçışını engellemek için faiz hadlerinin daha da yükseltilmesi reel kesimi yoğun bir durgunluğa iterek işsizliğin çok daha artmasına neden olacaktır.

2. TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRARSIZLIğIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE NEDENLERİ

Ülkemizdeki ekonomik istikrarsızlığın tarihsel gelişimi dönemler itibariyle ele alınıp incelendiğinde, iç ve dış borç stoklarının artışı ile istikrarsızlık arasında güçlü bir bağ kurulabilir. Bu süreç Türkiye ekonomisinde köklü değişim politikalarının uygulamaya konduğu 1980 yılı öncesi ve sonrası dönemler olarak iki ayrı alt başlıkta incelenebilir.

2.1. 1980 Öncesi Dönem

1980 öncesi dönemde uygulanan ekonomi politikaları kendi içerisinde, cumhuriyetin kuruluş yılları, 1930-1950 arası dönem, 1950-60 arası ve 1960-80 arası dönemler olarak farklı özellikler taşımaktadır.

2.1.1. Cumhuriyetin Kuruluş Yılları

24 Temmuz 1923'de taraflar arasında anlaşma ile sona eren ve 23.8.1923 tarihinde T.B.M.M'si tarafından onaylanarak yürürlüğe giren Lozan anlaşması, yabancılara sağlanan bazı imtiyazları sona erdirmiştir. Ancak bu anlaşma çerçevesinde bir ticaret sözleşmesi de düzenlenmiş ve bu sözleşme gereği, 1916 tarihli Osmanlı Devleti'nin gümrük tarifelerinin 1929 yılına kadar uygulanması zorunluluğu getirilmiştir.¹¹ Bunun sonucunda, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti borçlarının %62.5'ini ödemek zorunda bırakılmıştır. 1928 yılında Milletler Cemiyeti tarafından bir miktar azaltılan borçların tamamen tasfiyesi ise 1954 yılına kadar sürmüştür.¹²

Bu dönemde 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nin Atatürk'ün başkanlığında toplanması, 26.8.1924 tarihinde Türkiye İş Bankası'nın

¹⁰ Gülten KAZGAN, **Küreselleşme ve Ulus Devlet (Yeni Ekonomik Düzen)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, Genişletilmiş B. 1, İstanbul, Kasım, 2000, s. 236.

¹¹ Toktamış ATEŞ-Alkan SOYAK, **Cumhuriyet Dönemi İktisadi Yapı ve Finans Sistemi 1923-1946 Dönemi, Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi**, İMKB Ya., C. 2. 1999, s. 38.

¹² Reşat AKTAN, **Türkiye İktisadı**, Sevinç Matbaası, Ankara,1972,s. 44-45.

kurulması, 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun kabulü, 5 Aralık 1927'de ilk kağıt paranın tedavülü ve eski kağıt paraların tedavülden çekilmesi ve böylece altın para sisteminden tedavülü zorunlu kağıt para sistemine geçilmesi önemli ekonomik gelişmeler¹³ olmasına rağmen; Lozan antlaşmasının beraberinde getirdiği ekonomik yükümlülüğün ağırlığı ülke ekonomisini negatif yönde etkilemiştir.

2.1.2. 1930-1950 Arası Dönem

Denk bütçe politikalarının uygulandığı bu dönemde uzun vadeli dış borçlanmadan kaçınılmıştır. Buna rağmen II. Dünya Savaşı'ndan önce bazı uzun vadeli dış borç anlaşmalarının yapılmış olduğu da görülmektedir. Örneğin iktisadi donanım amacıyla 1930 yılında ABD'den 10 milyon Dolarlık bir borç alınmıştır. Benzer şekilde, 1934 yılında Sovyetler Birliğinden alınan 8 milyon Dolarlık borçla I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nda yer alan fabrikaların bir kısmı yapılmış ve 1938 yılında İngiltere'den alınan 16 milyon Sterlinin 10 milyonu ile dış ödeme güçlükleri giderilmiş ve geri kalan kısmı da askeri amaçlı olarak kullanılmıştır.¹⁴

1939 yılı başlarında Türkiye'nin döviz olarak ödenecek toplam dış borcu 236 milyon ABD Doları iken, 1940 yılında İngiltere ve Fransa'dan toplam 164 milyon Dolar, 1942 yılında da Almanya'dan 100 milyon Mark kredi sağlanmıştır. Böylece 1945 yılı sonunda konsolide dış borç tutarı 439 milyon Dolara çıkmıştır. II. Dünya Savaşı nedeniyle ülkemizin artan askeri harcamaları ve dış borç stoklarındaki gelişmeler ile TL'sinde yaşanan aşırı değerlenme daha sonra ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir baskı oluşturmuş ve bunun sonucunda 1946 yılında devalüasyon yapılmak zorunda kalınmıştır. Böylece dış borçta TL cinsinden önemli bir artış ortaya çıkmış ve toplam dış borç 707 milyon TL'ye ulaşmıştır. 3 yıl sonra Sterlin ve diğer dövizlerin devalüe edilmiş olması dış borçlarda 204 milyon TL'lik bir düşüşe yol açmıştır.¹⁵

2.1.3. 1950-1960 Arası Dönem

Cumhuriyet Dönemindeki dış borca dayalı kalkınma stratejileri daha çok bu dönemde başlamıştır. Çok partili döneme geçişi de simgeleyen bu dönemde dış borcumuz 277 milyon dolardan 1138 milyon Dolara ulaşmış ve toplam dış borç miktarında 4 kattan fazla bir yükseliş ortaya çıkmıştır.¹⁶

II. Dünya Savaşı sırasında yükselen enflasyonu frenlemek için 1946-1951 yılları arası izlenen fiyat istikrar programı bu dönemde askıya alınmış ve 1951 yılından itibaren fiyatlar yeniden yükselmeye başlamıştır. Bu

¹³ ATEŞ-SOYAK, s. 47-59.

¹⁴ Bkz. İlker PARASIZ, Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitapevi Ya., B. 1, Bursa, 1998, s. 36-74.

¹⁵ Rıdvan KARLUK, Türkiye Ekonomisi, Beta Ya., Genişletilmiş B. 4., İstanbul, 1996, s. 217.

¹⁶ Şinasi GÜCERİ, Türkiye Ekonomisinin Yapısal Meseleleri ve Bir Çözüm Modeli, İş Dünyası Vakfı, İstanbul, 1995, s. 209.

yükseliş 1954'den itibaren giderek hızlanmıştır. Bu dönemdeki fiyat artışlarının büyük ölçüde para arzındaki artışlardan kaynaklandığı söylenebilir. Zira 1950'de 862 milyon TL olan tedavüldeki para miktarı % 329 artarak 1960 yılında 3699 milyon TL'ye yükselmiş, aynı dönemdeki fiyatlar ise %162 oranında artmıştır.¹⁷

Yine 1950 yılında toplam bütçe açığı 156 milyon TL iken, 1960 yılında 1.298 milyon TL'ye yükselmiştir. Bu bütçe açıklarının çoğu açık finansman yoluyla karşılanarak enflasyon daha da tırmandırılmıştır. Bu dönemde dış borçlar hızla artarken dış kredi temini güçleşmiş, Merkez Bankasının döviz rezervleri azalmış, ulusal para yabancı paralar karşısında değer kaybetmiş, başlangıçta çok yüksek seviyede seyreden ve önemli ölçüde istihdam sağlayan yatırımlar daralmış, sonuçta oluşan ekonomik kriz ülkeyi 27 Mayıs askeri müdahalesine taşımıştır.

2.1.4. 1960-1980 Arası Dönem

Bu dönem planlı kalkınmanın ve ithal ikameci sanayileşmenin sürdürüldüğü bir dönemdir. I. Beş Yıllık Kalkınma Planında sanayileşme konusunda öngörülen hedeflerin büyük ölçüde karşılandığı ifade edilebilir. Ancak planın temel hedeflerinden birisi olan dışa bağımlılığın azaltılması konusunda yeterince başarılı olunduğu söylenemez.

II. Beş Yıllık Planda kredi hacminin ekonomik istikrarı bozmadan artırılması düşünülmüştür. Ayrıca seçici kredi politikalarına ağırlık verileceği vurgulanmış ve kredilerin öncelikli sektörlerle yöneltilmesi üzerinde durulmuştur¹⁸. Bu plan döneminde hedeflenen %7'lik büyüme hızına çok az bir farkla (%01) ulaşılmıştır. Sanayi içinde tüketim mallarının payı düşerken ara ve yatırım mallarının payı yükselmiştir. Ayrıca sanayiinin ihracat içindeki payı da artarak bu dönemde %18'den %21.5'e yükselmiştir. Ancak bu dönemde oluşan iç tasarruf ve ihracat gelirlerinin yetersizliği, dış borçlanmayı kalkınma politikalarının ayrılmaz bir parçası yapmıştır. Türkiye 10 Ağustos 1970 tarihinde yüksek oranlı bir devalüasyon yaparak 1 Dolar değerini, Türk lirası karşısında 9 TL'den 14.85 TL'ye yükseltmiştir.¹⁹

1974 Petrol krizinin Türkiye'nin ödemeler dengesi üzerine yaptığı baskı çok ağır olmuş, ancak şokun ilk etkileri o dönemdeki yüksek işçi döviz girişi sayesinde beklenenden hafif olmuştur. Bununla beraber mevcut rezervlerin çabuk tükenmesi uluslararası borçlanmayı daha da arttırmıştır. Sonuçta Uluslararası mali kuruluşların yardımlarını kesmeleri Türkiye'yi, uluslararası özel sermaye piyasalarına yönelmek zorunda bırakmış ancak alınan kısa vadeli borçların zamanında ödenememesi, ülkeyi 1977 yılının

¹⁷ Yakup KEPENEK-Nurhan YENTÜRK, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, B. 8, 1996, s. 87.

¹⁸ *II. Beş Yıllık Kalkınma Planı*, DPT Ya., s. 36-39.

¹⁹ Toktamış ATEŞ-Nadir EROĞLU, *Cumhuriyet Dönemi İktisadi Yapı ve Finans Sistemi 1946-1980 Dönemi, Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, İMKB Ya., C. 2, s. 287-291

ortalarında Cumhuriyet tarihinin en önemli dış ödeme kriziyle karşı karşıya bırakmıştır.²⁰

Ekonomideki genel gidişin giderek kötüleşmesi sonucunda Nisan 1978 ve Mart 1979 tarihlerinde birbirlerine benzer iki istikrar paketi uygulanmaya konulmuştur. Bu istikrar önlemlerinin başarısı için önemli ölçüde dış desteğe ihtiyaç duyulması,²¹ IMF ile stand-by anlaşmasını zorunlu kılmıştı. Bunun için verilen her iki niyet mektubunda da devalüasyon, KİT zamları ve kamudaki istihdamın azaltılması koşulu vardı. Bu istikrar politikalarının temel amacı, dış ödeme dengesini sağlamak olmuştur. Çünkü o yıllarda yaşanan döviz darboğazı ülkeyi birkaç sente dahi muhtaç duruma getirmişti. Ancak bu programlar o yıllarda yaşanan siyasi istikrarsızlık ve belirsizlik yüzünden başarı ile uygulanamamış ve ülke diğer nedenlerin etkisiyle 12 Eylül ortamına sürüklenmiştir.

2.2. 1980 Sonrası Dönem

1980 sonrası istikrar politikalarına damgasını vuran en önemli gelişme 24 Ocak kararlarıdır. Bunun yanında 5 Nisan 1994 Krizi, 1998 yılı ve sonrası gelişmeler de ayrı ayrı ele alınıp incelenebilir.

2.2.1. 24 Ocak Kararları ve Etkileri

1980 yılı başında alınan 24 Ocak istikrar önlemlerinin alınış nedenlerini; ekonomik karar aşamasında ortaya çıkan gecikmelerin ve uygulamadan kaynaklanan hataların en aza indirgenmesi, 1980 yılına doğru giderek tırmanan enflasyon sorununun çözümü, kapasite kullanım oranlarının yükseltilmesi, ihracatta yaşanan durgunluğun aşılması, yurt içi tasarrufların artırılması, kısa vadeli dış borç yükünün hafifletilmesi, içe dönük ithal ikameci sanayileşmenin yol açtığı döviz darboğazının giderilmesi olarak özetleyebiliriz.²²

Bu kararların uygulamaya başlatılmasıyla ülkemiz belli bir dönüşüm sürecine girmiştir. İthal ikameci ve içe dönük bir yapılaşmadan, dışa dönük ve ihracata yönelik bir sanayileşme modeline geçilmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş kararı alınmış, döviz kurları serbest bırakılarak TL'nin aşırı değerlenmesi ve ihracatın önünün tıkanması önlenilmeye çalışılmış ve yabancı sermayenin ülkeye girişi konusundaki yasal engeller kaldırılmıştır. KİT'lerin bütçe içersindeki yükünün hafifletilmesi için özelleştirme de dahil bazı reform nitelikli çalışmaların başlatılması benimsenmiş, bu kararlarla Türkiye ekonomisini dışa açmak ve dünya ekonomisi ile bütünleştirmek ve bunları sağlamak üzere kamunun ekonomideki payını giderek azaltmak amaçlanmıştır.

²⁰ Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat*, Geliştirilmiş B. 13, İstanbul, 1999, s. 715.

²¹ KARLUK, s. 398-400.

²² PARASIZ, *Türkiye Ekonomisi*, s. 197.

24 Ocak kararları ekonomi üzerinde şok etkisi yapacak bir çok yapısal önlemleri içermektedir. Karar sonrası yüksek bir devalüasyonla işe başlanmış ve 1 Dolar 47 TL'den 70 TL'ye yükseltilmiştir. Böylece Türk lirası yaklaşık %48'lik bir değer kaybına uğramıştır. Bunu yüksek oranlı KİT zamları ve faiz oranlarının hızla yükselmesi takip etmiştir.²³

24 Ocak kararları IMF tipi ortodoks istikrar politikalarından olup, nominal çıpa olarak para arzı seçilmiştir. IMF ile 18 Haziran 1980'de imzalanan üç yıllık bir stand-by anlaşması çerçevesinde ülkemize 1.3 milyar Dolarlık bir kredi imkanı sağlanmış ve bu kredinin 360 milyon Doları ilk etap da kullanılmıştır. Ayrıca stand-by anlaşması dışında Telafi Edici Finansman Kolaylığından yararlanılarak 26.2.1980 de 71.6 milyon \$ ve Uluslararası İmar Kalkınma Bankasından 341.5 milyon Dolarlık proje kredisi sağlanmıştır. Yine aynı yıl yapısal uyarlamalar için 275 milyon Dolarlık program kredisi alınmıştır.²⁴

24 Ocak kararlarının uygulanabilirliği dış kaynakla mümkün görüldüğünden bu dönemde yabancı sermaye özendirilerek yurt içine çekilmeye çalışılmıştır. 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Yasası ve çerçeve kararnamesi doğrultusunda çıkarılan tebliğlerle özellikle bankacılık alanında yabancı sermaye girişine izin verilmiştir.²⁵

Başlangıçta ihracat hızla artmış, ihracat içindeki sanayi ürünlerinin payı giderek yükselmiş ve 1982 yılı ihracatı 1980 yılı ihracatına göre %97 oranında artış göstermiştir. İhracat ve diğer döviz gelirlerindeki artışlar sonucunda dış ödemeler açığı küçülmüş yabancı sermaye, işçi dövizleri ve turizm gelirleri artmış, döviz darboğazı aşılmıştır. Bunun sonucunda o yıllarda yaşanan ikili fiyatlar, yokluklar ve kuyruklar sona ermiştir.

Aynı dönemde ithalatı kısıtlayıcı engellerin azaltılması, ithalatta hızlı bir artışın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Şöyle ki; 1980 yılı ithalatı 7.909 milyar Dolar iken 1982'de 8.842'ye ulaşmış, daha sonra hızlı bir tırmanışla, 1988'de 14.335'e ve 1990 yılında 22.302'ye çıkmıştır. Dolayısıyla 1980-82 arası ithalattaki artış oranı %11 iken, 1988-90 arasında %55'e yükselmiştir.²⁶ 24 Ocak Kararlarının uygulanmaya başlaması ile sağlanan dış ödemelerdeki rahatlama; ithalatın artması, reel üretimin azalması, özelleştirmenin istenilen ölçüde gerçekleştirilememesi, bölücü unsurların ortaya çıkmasıyla savunma giderlerinin büyük ölçüde tırmanması, kamudaki hantal yapının bir türlü azaltılamaması gibi nedenlerle sona ermiş ve dış ticaret açığı yeniden büyümüştür.

1990 yılında Körfez krizinin çıkması ve 1991'de alınan erken genel seçim kararı nedeniyle daha önce sınırlı sayıda ürüne uygulanan destekleme

²³ KARLUK, s. 402.

²⁴ PARASIZ, **Türkiye Ekonomisi**, s. 198-199.

²⁵ KEPENEK-YENTÜRK, s. 191.

²⁶ **Dış Ticaret İstatistikleri 1994**, DİE Ya., Ankara, Şubat 1996, s.11.

alımlarının genişletilmesi ve kamu kesimi işçi ücretlerine astronomik zamların yapılması, Merkez Bankası üzerindeki baskıyı daha da artırmıştır. Para politikasında genişlemeye yol açan bu durum, döviz kurlarının ve faiz oranlarının yükselmesine ve kamu harcamalarının artmasına neden olmuştur. Kamu harcamalarındaki bu yükseliş dışardan sağlanan kaynaklarla finanse edilmeye çalışılmış ve bu dönemde dış borçlar önemli ölçüde artarak, 1989 yılında 41.751 milyar Dolar olan dış borcumuz 1993 yılında 67.356 milyar Dolara yükselmiştir.²⁷

1991-94 arasındaki süreçte Merkez Bankası ile Hazine arasındaki ilişkilerin bir türlü sağlam esaslara oturtulamaması, Merkez Bankasını olumsuz etkilemiş, bu durum 1980'den beri uygulanan politikaların boşa çıkmasına, Türk bankacılık yapısının sarsılmasına, uluslar arası alanda sağlanan kredibilitenin azalmasına ve ülkemizin 1994 krizine taşınmasına neden olmuştur.²⁸

2.2.2. 5 Nisan Kararları ve Sonuçları

5 Nisan kararlarının alınmasına yol açan krizin finansal olduğunu öne sürenler olduğu gibi, reel ekonomideki olumsuzluklardan kaynaklandığını ve bunun ilk yansımasının finansal kesimde ortaya çıktığını ifade edenler de bulunmaktadır. Aslında bu krizin finansal nitelikli olduğu yaygın bir görüştür.

Finansal sektör yakından incelendiğinde bu durum daha net bir biçimde görülmektedir. Ekonominin diğer sektörlerindeki olumsuzlukların bu sektöre yansması elbette söz konusudur. Ancak diğer değişkenleri veri kabul ettiğimizde dolanımdaki yerli para, devlet iç borçlanma senetleri ve yabancı paranın egemen olduğu bir finansal piyasada istikrar koşulları, bunların arz ve talebine bağlı olarak değişebilmektedir.

Finansal bir piyasanın istikrarlı olması için devlet iç borçlanma senetlerinin reel faizlerinde bir yükselme olduğunda bu senetlerin talebi artmalı ve reel faiz oranındaki değişimin yabancı para talebini etkilemesi ise, dövizin reel getirisindeki değişimin yabancı para talebini etkilemesinden mutlak anlamda daha fazla olmalıdır.²⁹ Halbuki 1993 ve onu izleyen dönemde bu koşullar yeterince sağlanamamıştır. Bu dönemde yerli paradan kaçış ve yabancı paraya önemli ölçüde yöneliş olmuştur. Önceden kurulması gereken bu hassas dengede gecikilmesi, finansal istikrarın sağlanmasını büsbütün güçleştirmiştir.

²⁷ Temel Ekonomik Göstergeler, DPT Ya., Ağustos-1995, Ankara, s. 76.

²⁸ Deniz GÖKÇE, İstikrar Politikası Bağlamında Merkez Bankası ve Para Politikası, Türkiye İçin Yeni Bir İstikrar Programına Doğru, TÜSİAD, Haziran 1995, İstanbul, s. 112.

²⁹ Ercan UYGUR, Türkiye'de Kriz ve İstikrar Arayışı: Makro Ekonomik Bir İnceleme", "Türkiye İçin Yeni Bir Orta Vadeli İstikrar Programına Doğru, TÜSİAD, Ya. No. TÜSİAD-T/95, 6-180, Haziran 1995, s. 26.

1994 yılında ülkemizde TEFE %120.7 ve TÜFE %106.3 iken, piyasada 1994 yılı başında ortaya çıkan devalüasyon beklentisi 16.1.1994'te Dolar krizine yol açmış ve bu kriz ortamında 4 küçük banka ile 1 finansman şirketi batmıştır. Sonuçta 26 Ocak 1994'te Türk Lirası, Dolar karşısında %13.6 oranında değer yitirmiştir. Hükümet bankalardan mevduat kaçışını ve döviz fiyatlarının daha da yükselmesini önlemek için bir yandan banka mevduatlarına sınırsız garanti sağlarken, diğer yandan da yıllık %406.25 birleşik faizli hazine bonolarını piyasaya sürerek, dövize yönelişi önlemeye çalışmıştır.³⁰ Burada bazı haber ve açıklamaların da önemli etkisi olmuştur. İki uluslararası değerlendirme şirketi (Standard & Poor's ve Moody's) tarafından ülkemizin kredi notunun düşürülmesi ile döviz piyasalarında büyük ölçüde panik yaşanmıştır.³¹

5 Nisan kararlarının uygulanmasında döviz kurundaki dalgalanma ve değerlenmeler halk tarafından enflasyonun bir göstergesi olarak algılandığından, döviz kuru tek çıpa olarak belirlenmiş, bu durum ise ekonominin rekabet gücünü azaltarak istikrar programını başarısız kılmıştır.³² Bu nedenlerle ekonomide oluşturulmak istenen yapısal değişimler konusunda olumlu adımlar atılamamış, özelleştirme ve KİT'lerdeki yapısal düzenlemelerde istenen düzeye ulaşılamamış ve sonuçta Dünya Bankası Türkiye'yi başarısız bir ülke ilan etmiştir.

Ekonomide yaşanan bu olumsuzlukların en önemli nedenleri arasında, piyasadaki temel yetersizliklerin giderilememesi, yapısal dönüşümlerin sağlanamaması, kayıt dışı ekonomiyi kayıt içine çekebilecek mali reformların gerçekleştirilememesi ve döviz kurunun bir fiyat değişkeni olarak uzun süre kullanılması sayılabilir. Bu durum nispi fiyatları olumsuz etkilerken, enflasyon beklentilerini de kıramamıştır. Döviz kuruna baskı, TL'yi kısa dönemde değerlenmiş gibi gösterse de reel sektörde yaşanan olumsuzluklar ihracatı giderek tıkamış ve yeniden bir devalüasyon beklentisi ortaya çıkmıştır.

2.2.3. 1998 ve Sonrası Gelişmeler

1998 yılından itibaren ekonomik istikrar açısından enflasyonla mücadelede, güvene dayalı yeni bir strateji ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu strateji para, maliye, borç ve kur politikalarıyla ilgili bazı düzenlemelerle birlikte vergi reformunun gerçekleştirilmesi, özelleştirmenin hızlandırılması, sosyal güvenlik sisteminde reform çalışmalarının başlatılması gibi bir takım yapısal önlemleri de içermektedir. Bu bağlamda, 1 Temmuz 1998'de yürürlüğe konulan programla, piyasada azalan güveni sağlamak üzere, faiz oranlarında ve fiyatlar genel düzeyinde bir düşüş eğilimi başladığını göstermek için yoğun çabaya girildiği görülmektedir.

³⁰ KARLUK, s. 414.

³¹ Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası Finans*, Geliştirilmiş B. 3, İstanbul, 2001, s. 149.

³² Benzer görüşler için Bkz. Metin TOPRAK, *Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1996, s. 174-193.

1998 yılı başında açıklanan para programında, Merkez Bankasının para otoritesi olarak bilançosunun yükümlülük tarafındaki rezerv para kalemini kontrol ederek, parasal durumu etkilemeye çalışacağı öngörülürken, döviz kuru politikasını iki ters yönlü kısıt olan cari işlemler hesabının sürdürülebilirliği' ve 'enflasyon' kriterleri altında belirlemeye devam edeceği açıklanmıştır. Bu çerçevede, Merkez Bankası'nın temel politika araçları olan döviz-efektif piyasaları aracılığıyla yapılan işlemler, açık piyasa işlemleri ve bankalar arası para piyasası işlemleri, söz konusu hedefler doğrultusunda etkin bir biçimde kullanılmaya çalışılmıştır.

Rezerv para büyüklüğü, 30 Haziran 1998 itibariyle, Mart 1998 sonuna göre yüzde 13,1 artarak 1.575 trilyon Türk lirasına ulaşmış ve bu miktar ikinci üç ay için öngörülen, 1.587-1.615 trilyon TL'lik aralığın altında kalmıştır.³³ Bu olumlu gelişmeler enflasyonun düşürülmesinde kısmen etkili olmuş ve 1998 yılı başında enflasyon %92.5 iken Haziran 1998'de %76.7'ye ve Eylül 1998'de %65.9'a kadar düşürülmüştür.³⁴

Bu dönemde kamu harcamalarında kısıtlamaya giden önlemler alınmış, vergi gelirlerinin artırılması, uygulanan kur politikasının 1998 yılı sonu enflasyon hedefiyle tutarlı olması öngörülmüş, ancak Merkez Bankası'nın izlediği kur politikası 1997 Haziran'ından itibaren başlayan Güneydoğu Asya Krizi sonucu ortaya çıkan devalüasyonlar nedeniyle beklenen sonucu verememiştir. Şöyle ki, bu tarihlerde 1998 Nisan (Yıllık) itibariyle krize maruz Güney Asya ülke paralarının dolar karşısındaki değer kaybı Singapur'da %12.5, Tayvan'da %19.6, Filipinlerde, %45.1, Malezya'da %49.2, Tayland'da %53.3, Güney Kore'de %55.4, Endonezya'da %257.7'ye ulaşmıştır.³⁵ Bu gelişmeler karşısında, enflasyonu aşağı çekmek amacıyla kurun düşük tutularak TL'nin aşırı değerlenmesi, ülkemiz dış ticaret açığının daha da büyümesine neden olmuştur.

Güney Asya Krizinden yaklaşık bir yıl sonra dünya ekonomisi Rusya Krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu krizlerin Türkiye üzerindeki ilk olumsuz etkileri İMKB' de kendini hissettirmiştir. Krizin reel sektör üzerindeki etkileri ise uzun vadede ortaya çıkmıştır. Krizin ülkemiz açısından diğer bir olumsuz sonucu ise, dünya mal ve hizmet talebinde ortaya çıkan daralma neticesinde Türkiye'nin bazı ürünlerde yoğun rekabetle karşılaşmasıdır. Global krizden, kriz bölgelerinden kaçan yabancı sermayenin ülkemize yönelmesi ve sanayide ucuz ithal girdi imkanlarının doğması gibi imkanlardan yararlanma fırsatı da, ülkemizdeki yüksek işçilik maliyetleri ve olumsuz yapısal bozukluklar nedeniyle kaçırılmıştır. Uygulanan bu program 1998 yılı ilk yarısında piyasalarca olumlu karşılanmış, hazine ve bono faizleri %70'lere kadar gerilemiş ve repo faizlerinde %40'lara kadar düşüşe³⁶ neden olmuşken; yılın ikinci yarısında iç ve dış konjonktürün de etkisiyle olumsuzlukla sonuçlanmıştır.

³³ <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog/matba1.html>.

³⁴ DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Eylül, 1998, s. 110.

³⁵ **The Economist**, Jan-May 1998. piyasa göstergeleri.

³⁶ Cenk HASDAL, "Her şey Çok Güzel Olacaktı", **Global Bülten**, Ocak, 1999, s. 7.

Özellikle 1999 yılında uygulanan seçim ekonomisi ve sonrasında yaşanan deprem felaketleri, bölücü örgüt etkileriyle turizm gelirlerinde yaşanan önemli düşüşler, kuraklık nedeniyle tarımsal üretimdeki gerileme ve diğer dışsal etkenler, ekonomi üzerinde son derece olumsuz gelişmelere yol açmıştır. 1999 yılında ülkemize gelen turist sayısı 1998 yılına göre %20.6 azalarak 9.431.280'den 7.487.365'e inmiş, turizm gelirleri ise % 27.5 azalarak 7.177 Milyar Dolardan 5.203 milyar Dolara düşmüştür. Yine bu dönemde GSMH' de %6.1'lik negatif bir büyüme ortaya çıkmıştır.³⁷

Sonuçta mevcut hükümet, ekonominin bütün alanlarında ayrıntılı düzenlemeleri içeren bir niyet mektubunu IMF'ye sunarak yeni bir stand-by anlaşması imzalanmıştır.³⁸ Bu anlaşmaya göre;

- Enflasyon 2000 Aralık sonunda TEFE'de %20, TÜFE'de %25 olacak,
- GSMH %5 yada 5.5 büyüyecek,
- İlan edilen sıkı döviz kuru politikasına titizlikle uyulacak,
- 2000 yılı hububat fiyatları CİF dünya piyasa fiyatının % 35'inden fazla olmayacak,
- Tarım sektörüne verilen kredi sübvansiyonları tedricen azaltılacak,
- Maaş ve ücret artışları, enflasyon ve bütçe dengeleri baz alınarak belirlenecek,
- 2000 yılında 7.6 milyar Dolar özelleştirme geliri hedeflenecek,
- IMF'le varılan stand-by anlaşması çerçevesinde birinci ve ikinci yılda 1.5 milyar Dolar, üçüncü yılda 1 milyar Dolar mali kaynak sağlanacak,
- Tarım, sosyal güvenlik, mali yönetim, vergi politikası alanlarında yasal düzenlemeler yapılacak ve gerektiğinde IMF uzmanlarıyla görüşülerek ek tedbirler ortaya konulacaktır.

1999 yılında yaşanan pek çok ekonomik olumsuzluğa rağmen böyle bir istikrar programının ortaya konulması, başlangıçta enflasyon ve faizlerde önemli düşüşlere yol açmıştır. Ancak enflasyonun düşmesi ile birlikte talebin de daraltılması hem yoğun işsizliğe ve reel ücretlerin düşmesine hem de alt gelir gruplarının daha da çok fakirleşmesine neden olmuştur. Bütün bunlara tarım üretimindeki gerileme, emek verimindeki düşüş ve ülkemizde son dönemlerde boyutları giderek derinleşen yolsuzlukları da eklemek mümkündür.

Esasen, IMF istikrar önlemlerinin özünde de genellikle ekonomiyi daraltıcı ve işsizliği arttırıcı politikalar yer almaktadır. IMF kendisine başvuran ülkelere öncelikle, döviz kurunu sabitleyerek sermayenin kaçışını

³⁷ DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Ocak, 2001, s. 12-72.

³⁸ "Stand-by Neler Getiriyor?", **GLOBUS Aylık Ekonomi ve Finans Dergisi**, S.1 (Ocak 2000), s.17.

önlemeyi önermekte, bunu desteklemek üzere de reel ücretleri azaltıcı ve sosyal harcamaları daraltıcı politikaların uygulanmasını istemektedir. Bu durum işsizliğin yarattığı bireysel ve toplumsal sorunların daha çok artacağı anlamına gelmektedir.

Döviz kuruna baskı TL’de aşırı değerlenmeye neden olmuş ve bu durum sınai sektörünü de olumsuz etkilemiştir. 1999-2000 Ocak-Kasım döneminde ihracatımız ancak %1.5 artarak 24.355 milyar Dolardan 24.707 milyar Dolara ulaşırken, ithalat aynı dönemde %37 oranında artışla 36.252 milyar Dolardan 49.672 milyar Dolara³⁹ yükselerek çok büyük bir çıkış yapmıştır. Bu durum cari işlemler açığında da büyük bir sıçramaya neden olmuştur. Bu bağlamda Ocak-Temmuz dönemi itibarıyla cari işlemler açığının 1999 yılında 3.316 milyar Dolardan 2000 yılında 8.912 milyar Dolara çıktığı görülmektedir.⁴⁰ Bu gelişme, istihdam sorununun oldukça yüksek olduğu ülkemizde iç üretimin daralması sonucunu doğurarak işsizliğin yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Bunda 1 Ocak 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşmasının da bir miktar payı vardır. Bu konuda yapılan bazı çalışmalar bu görüşü destekler özelliktedir. Gümrük Birliğine girilmesi nedeniyle 50’den 60’a kadar olan fasıllarda yer alan (tekstil ve konfeksiyon girdisi) eşyaya ait birim fiyatlar gümrük birliği öncesi ve sonrası itibarıyla incelendiğinde bariz bir farklılık görülmektedir.

Gümrük birliğinin olmadığı ilk 28 dönemde birim fiyat ortalaması 2.78 \$ iken, gümrük birliğinin olduğu son 12 dönemde birim fiyat ortalaması 3.32 \$’a yükselmiştir. Dolayısıyla hammadde ve ara mamul girdi fiyatlarında 1996 Ocak-Mart döneminden itibaren önemli artışlar olmuştur. Bunun yanı sıra elde edilen çıktının yurtdışı satış miktarında belli ölçüde görülen artışa rağmen, satış fiyatında önemli düzeyde düşüş olmuştur. Şöyle ki Gümrük birliğinin olmadığı dönemlerde ihracat birim fiyatları ortalama 9.26 \$ iken sonrasında 7.67 \$’a düşmüştür. Türkiye ne kadar büyük bir üretici olursa olsun, birim fiyatlarını belirleyemeyeceği için, ihracatta büyük bir fiyat baskısı ile karşılaşmıştır.⁴¹

Bu nedenlerle ülkemiz ürettiğinden daha fazlasını tüketmeye başlayarak, dış ticaret dengesinin ülkemiz aleyhine bozulması ve yüksek boyutlu iç ve dış borçlanmanın ekonomide yarattığı tahribat, ülkeyi önce Kasım 2000 ve sonra Şubat 2001’ de çok daha büyük bir krizin eşğine getirmiştir.

Yıllar sonra sağlanan düşük faizli kamu borçlanmaları ve reel düzeye yakın mevduat faizleriyle sanayi ve diğer sektörlerde önemli bir talep

³⁹ DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Ocak, 2001, s. 59-69.

⁴⁰ TC Maliye Bakanlığı, **2000 Yılı Ekonomik Rapor**, s 178

⁴¹ Bahadır NECAT, “Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne ait verilerin Gümrük Birliğinin Öncesi ve Sonrası Açısından İncelenmesi”, **Dış Ticaret Dergisi**, Y. 6, S. 20(Ocak 2001), s. 123-125.

oluşturulmuş ve bankalar yeniden asli görevlerine dönmeye hazırlanırken döviz kuruna aşırı baskı, TL'yi gereğinden daha değerlendirmiş ve reel faizler ilk defa enflasyon düzeyinin altına inmiştir. Kredi faizlerinin de aşırı düşmesi üretim ve ihracat yerine ithalatı yükseltmiş ve bazı söylentilerin de etkisiyle devalüasyon beklentisi belirlemiştir. Bankalar arası hesaplaşma faizlerin aniden tırmanmasına ve gecelik faizlerin %1500 gibi rakamlara ulaşmasına neden olmuştur. Daha sonra alınan bazı önlemler sonucu durum kısmen düzelse de, bankacılık alanında ortaya çıkan bazı olumsuz gelişmeler sonucunda yeniden bir ekonomik durgunluk, yoğun firma iflasları ve önemli ölçüde işsizlik sorunları yaşanmaya başlanmıştır. Bu esnada bazı bankalar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilmiş ve özel finans kuruluşlarının bazılarının faaliyetleri durdurulmuştur.

19 Şubat 2001 tarihinde Milli Güvenlik Kurulunda yaşanan siyasi gerginlik mevcut durumu daha da kötüleştirilmiş ve olay bütünüyle ekonomik krize dönüşmüştür. Bu gelişmelerle iç ve dış borcumuz önemli ölçüde artmış ve borçların geri ödenebilmesi daha da zorlaşmıştır. Kamu toplam borç stoku; 1998'de 91 milyar Dolar, 1999'da 97 milyar Dolar, 2000'de 117 milyar Dolar iken 2001 yılında 130 milyar Dolara yükselmiş,⁴² vergi gelirlerinin faize giden kısmı ise 1998'de %68, 1999'da %75, 2000'de %79 iken 2001 yılında %106 olmuştur.⁴³ Kriz aşılacağı taktirde bu oranın daha da artması kaçınılmaz olacaktır.

SONUÇ

Uzun zamandan beri temel dokusunu yüksek enflasyonun oluşturduğu ekonomik krizin, doğru önlemlerin alınmaması yada doğru önlemlerin tutarlı biçimde uygulanmaması halinde giderilmesi mümkün değildir. Uzun yıllar süren yüksek faizli borçlar nedeniyle, ülkemizde faiz giderleri tüm vergi gelirlerini yutacak bir düzeye ulaşmıştır. Bu durumdan çıkış yolu için uygulanmaya çalışılan önlemler daha çok bankalar aracılığı ile iç piyasalardan ve IMF ile Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla dış piyasalardan borçlanma şeklinde olmuştur. Böylesi bir süreç ise borcun daha büyük bir borçla tasfiye edilmesi yönüyle uzun vadede krizin çözümü yerine gittikçe ağırlaşması sonucunu doğurmuştur. Son dönemde siyasal süreçte zaman zaman yaşanan güven bunalımının da krizin derinliğinde önemli bir etken olduğu ifade edilmelidir.

2000-2002 yılı istikrar programında kullanılan temel araç döviz çıkışı idi. Merkez Bankası enflasyon üzerinde döviz kurlarının yükselmesine izin vermeyeceğini açıklamış, bu amaçla başta kiralar olmak üzere ücret ve maaş artışları ile uygulanan kur ve para politikaları hedeflenen enflasyonla uyumlu hale getirilmişti. Böylece cari işlemler dengesi, para miktarı ve faiz

⁴² Mahfi Eğilmez, 'Dış Borç Artıyor mu? Azalıyor mu?' **Radikal**, 9 Temmuz 2001, Pazartesi.

⁴³ Şükrü Kızılot, 'Ek Bütçenin Fotoğrafı', **Sabah**, 20 Haziran 2001, Çarşamba

hadleri arasında güçlü bir bağ oluşturulacaktı. Bu bağlamda Döviz çıpası uygulanarak döviz talebi azaltılacak, sıkı para politikası ile enflasyon kontrol altına alınacak ve döviz talebinin kırılmasıyla da faizler aşağı çekilecekti. Ancak bu süreç TL'nin aşırı değerlenmesi, ithalatın patlaması, dolayısıyla cari işlemler açığının anormal derecede tırmanışı nedeniyle ilk belirtileri Kasım 2000'de görülen ağır bir krizle sonuçlanmıştır. Söz konusu program gereği alınan önlemlerin sadece parasal nitelikli oluşu, reel sektörleri dikkate almayı ve sıkı para politikasına dayalı bir istikrar tedbiri oluşu üretim ve istihdamda büyük kayıplara yol açmış, topluma 19 Şubat 2001 krizi sonrasında yüksek bir maliyet ödetilmiştir. Bu maliyetin boyutları ve krizin derinliği henüz belli de değildir.

Bu istikrar programının başarıya ulaşmamasında ve topluma yüksek maliyetler ödetilmesinde bazı iç etkenlerden söz edilebilir. Bu iç etkenlerin en önemlileri bankacılık sektörünün hiçbir hizmet üretmeden geleceğini sadece devletin yüksek faizle borçlanma gereğine bağlaması ve özelleştirmenin zamanında ve yeterince yapılamamasıdır. Ayrıca bir takım özel bankaların içinin boşaltılması sonucu yükümlülüklerini yerine getirememesi sonucu bunların mevduat sigorta fonuna devredilmesi ve bu fonun devletin acil kaynakları ile desteklenmiş olmasıdır. Yani sonuçta büyük kaynak transferini gerektiren banka bataklarını önleyecek bankacılık sistemin kurulamamış olması mevcut krizin önemli bir ayağını teşkil etmektedir.

Özellikle enflasyonu söz verilen düzeye indirmek için kamu ürünlerine yapılması gereken zamların ertelenmesi, petrol fiyatlarında önemli artışların iç piyasalara yansıtılmaması, kamu bankalarının görev zararlarının artması nedeniyle finansal piyasalarda büyük ölçüde likidite sorunlarıyla karşılaşarak yüksek faiz oranlarıyla yeniden borçlanmaya gitmeleri ve öteden beri enflasyondan beslenen unsurların bu isteklerinin kırılmaması 2001 Şubat krizinin önemli nedenleri olarak sayılabilir. Tüm bu gelişmeler uygulanan istikrar programını işlemez hale getirmiş ve ülkemiz 2001 Mart'ından itibaren üç aşamalı yeni bir istikrar programını uygulamaya Koymak mecburiyetinde kalmıştır. Bu programla yaklaşık 17.9 milyar dolarlık ek kaynak sağlanmış ve bunun ilk dilimi olan 3.8 milyar dolarlık kısmı 18 Mayıs 2001'de, 1.5 milyar dolarlık ikinci dilimi 17 Temmuz 2001'de hazine adına merkez bankası hesaplarına yatmıştır. Yeni programda öncekinden farklı olarak döviz kurlarının piyasaca serbestçe tayini öngörülmektedir. Buna rağmen Merkez Bankası'nın kısa süreli ani değişimlerde müdahalesi kabul edilmiştir. Yani bu son programla dalgalı kur politikasına geçilmiştir. Ancak Dövizdeki spekülasyon amaçlı manipülasyonlar dalgalı kur politikasını oldukça olumsuz yönde etkilemektedir.

Diğer bir boyutuyla da siyasal ve toplumsal süreç popülist politikaları ön plana geçirmektedir. Böylesi bir süreç ise ürettiğinden daha çok tüketen bir toplum tipini ortaya çıkarmaktadır. Tüketim ile üretim arasındaki açık da kamu kesimi finansman açığına neden olmakta; gittikçe büyüyen finansman açığı da iç ve dış borç sarmalı içerisinde ekonomik

çöküntüyü doğurmaktadır. Bu nedenle popülist politikalarından bir an önce vazgeçilerek, ekonomik krizden çıkış için gerekli olan yapısal reformlar gerçekleştirilmelidir. Yani popülist uygulamaların önüne geçilebilmesi için piyasa mekanizmasının, diğer deyişle pazar güçlerinin etkinlik alanı genişletilmelidir.

KAYNAKÇA

1. AKTAN Reşat, **Türkiye İktisadı**, Sevinç Matbaası, Ankara,1972.
2. ATEŞ Toktamış-Alkan SOYAK, **Cumhuriyet Dönemi İktisadi Yapı ve Finans Sistemi 1923-1946 Dönemi, Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi**, İMKB Ya., C. 2. 1999.
3. ÇELEBİ A. Kemal, **Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**, Emek Matbaacılık, Manisa, 1998.
4. **Dış Ticaret İstatistikleri 1994**, DİE Ya., Ankara, Şubat 1996.
5. DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Eylül, 1998.
6. DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Ocak, 2001.
7. EĞİLMEZ Mahfi, Dış Borç Artıyor mu? Azalıyor mu? **Radikal**, 9 Temmuz 2001, Pazartesi.
8. **GLOBUS** “Stand-by Neler Getiriyor?”, **Aylık Ekonomi ve Finans Dergisi**, S.1 (Ocak 2000), s.17.
9. GÖKÇE Deniz, **İstikrar Politikası Bağlamında Merkez Bankası ve Para Politikası, Türkiye İçin Yeni Bir İstikrar Programına Doğru**, TÜSİAD, Haziran, İstanbul, 1995.
10. GÜCERİ Şinasi, **Türkiye Ekonomisinin Yapısal Meseleleri ve Bir Çözüm Modeli**, İş Dünyası Vakfı, İstanbul, 1995.
11. GÜRAN Nevzat, **Makro Ekonomik Analiz**, B. 2, İzmir, 1999.
12. HASDAL Cenk, “Her şey Çok Güzel Olacaktı”, **Global Bülten**, Ocak, 1999.
13. <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprogram/matba1.html>.
14. **II. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Ya.,.
15. KAZGAN Gülten, **Küreselleşme ve Ulus Devlet (Yeni Ekonomik Düzen)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, Genişletilmiş B. 1, İstanbul, Kasım, 2000.

16. KEPENEK Yakup-Nurhan YENTÜRK, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, B. 8, 1996.
17. KIZILOT Şükrü, Ek Bütçenin Fotoğrafi, **Sabah**, 20 Haziran 2001, Çarşamba.
18. TC Maliye Bakanlığı, **2000 Yılı Ekonomik Rapor**,s 178
19. NECAT Bahadır, “Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne ait verilerin Gümrük Birliğinin Öncesi ve Sonrası Açısından İncelenmesi”, **Dış Ticaret Dergisi**, Y. 6, S. 20(Ocak 2001).
20. ORHAN Osman Z., **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
21. PARASIZ İlker, **Modern Para Teorisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, Ekim 1998
22. PARASIZ İlker, **Türkiye Ekonomisi 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi Ya., B. 1, Bursa,1998.
23. Rıdvan KARLUK, **Türkiye Ekonomisi**, Beta Ya., Genişletilmiş B. 4., İstanbul, 1996.
24. SAVAŞ Vural, **Keynesyen İktisat Yıkılırken**, B. 2., Beta A.Ş. Ya. No. 87/9, Ekim, İstanbul, 1986.
25. SEYİDOĞLU Halil, **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, Gizem Ya. No. 4, Ankara, 1992.
26. SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası Finans**, Geliştirilmiş B. 3, İstanbul, 2001.
27. SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisat**, Geliştirilmiş B. 13, İstanbul, 1999.
28. **Temel Ekonomik Göstergeler**, DPT Ya., Ağustos-1995, Ankara.
29. **The Economist**, Jan - May 1998.
30. TOPRAK Metin, **Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995**, Turhan Kitapevi, Ankara, 1996.
31. TÜRK İsmail, **Maliye Politikası, Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, B. 4, S. Ya. No. 15, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.
32. UYGUR Ercan, **Türkiye’de Kriz ve İstikrar Arayışı: Makro Ekonomik Bir İnceleme**, “Türkiye İçin Yeni Bir Orta Vadeli İstikrar Programına Doğru, TÜSİAD, Ya. No. TÜSİAD-T/95, 6-180, Haziran 1995.
33. ÜNSAL M. Erdal, **Makro İktisat**, Genişletilmiş B. 3., İmaj Ya., Ankara 2000.